

ההומור ביצירתו של מאיר שלו לילדים

ד"ר שמעונה פוגל

בהצגה של יצירות הומוריסטיות לפני ילדים קיימות לפחות שתי בעיות עקרוניות. האחת קוגניטיבית, כי הומור קשור בידע, בניסיון חיים ובהבנה. כדי להבין את העיוות, את אי-ההלימה ואת אי-ההתאמה של הדבר, יש לדעת ולהבין את הדבר עצמו. לילדים אין מספיק ידע וניסיון חיים והבנתם תלויה בשלבי התפתחותם האינטלקטואלית. לכן, יש לילדים בעיה בהבנת הומור. הבעיה השנייה היא חינוכית: בתקופת הילדות מנחילה החברה לילד את האידאולוגיה הלאומית-חברתית, את ערכי המוסר, מחנכת את הילד להתנהגות הרצויה ובונה לו את ערכי התרבות. כיוון שהומור קשור בשבירת קונבנציות, בניתוח "פרות קדושות" ובהטלת ספק, קיימת בעיה בהצגתו לילד, בעיקר בגיל הרך. כי לפני שהקונבנציות הללו נבנו והתגבשו, בעיקר מבחינה רגשית, לא רצוי לשבור אותן.

במאמר זה אבדוק כיצד מתמודד מאיר שלו עם הבעיות הללו באמצעות הדגמה משתיים מיצירותיו: **א. הכינה נחמה**¹ **ב. רוני ונומי והלב יעקב**². נקודת המוצא של מאיר שלו ביצירותיו ההומוריסטיות לילדים היא מעמדה של חתרנות. הוא רוצה לחנך ילד (וגם את הנמען המבוגר) שלא יקבל את הדברים כמובנים מאליהם, שלא יצטרף כמו עדר למוסכמות החברתיות, אלא שיטיל ספק וישאל שאלות.

א. הכינה נחמה

הספר **הכינה נחמה** הוא יצירת נונסנס אפיזודלית רב-משמעית. היצירה היא בעלת מבנה אפיזודלי חד-קווי בהתאמה למסע שעורכת הכינה. מרגע

¹ מאיר שלו (1990). **הכינה נחמה** ת"א: עם-עובד. אייר: יוסי אבולעפיה. עד שנת 2005 יצאו 23 מהדורות והספר הוא רב-מכר.

² מאיר שלו (2003). **רוני ונומי והלב יעקב** ת"א: עם-עובד. אייר: יוסי אבולעפיה.

בוקעת, דמות המספר שואלת: "מה יכול לצאת מביצה כזאת קטנה? אפרוח? תנין? גוזל? לטאה?". הילדים מבינים (גם בעזרת האיורים), שבעלי- החיים הללו לא יצאו מן הביצה הקטנטנה הזו, לכן מבחינתם מציגה דמות המספר הומור של מבולבל.

הומור שילדים עד גיל תשע אינם מסוגלים להבין⁴ וסאטירה חברתית שאינה מיועדת להם

א. דו-משמעות ולשון סגי נהור. כבר בשם "הכינה נחמה" יש דו-משמעות, כי אין נחמה כאשר אדם נדבק במגפת הכינמת, והוא אינו מוצא מנוח מן הכינים. דו-משמעות זו עוברת כחוט השני לאורך כל היצירה, כי מצד אחד מנסים להפוך את הכינה לנחמדה, והאיש הקירח מכנה אותה בכינויי חיבה: חמודונת, כינונת, נחמה שלי הקטנה, אך מצד שני היא תמיד תישאר בתודעתנו כטפילה, מאוסה ומעבירת מחלות.

כאשר רואה נחמה את העולם, אומר המספר שהיא היתה בעננים. במשמעות האחת הכוונה שהיא הרגישה נפלא בטויליה המפוארים בעולם, במשמעות השנייה הקונקרטי, כיוון שהיא טסה על ראשה של הדיילת היא באמת נמצאת במטוס בעננים. נוסף לכך, יש דו-משמעות גם בתגובתה של הדיילת רינה, כאשר רפי מנסה "להתחיל איתה": "תתחפף, יא טפיל!". כיוון שיש לו כינה על הראש, משתמעת בדבריה האסוציאציה: תחפוף את הראש ויש לך טפיל, וכן בקשה (סמויה אמנם) מהכינה להסתלק.

כשהמחבר מכנה את קוטלי החרקים "תכשירים מועילים" הוא משתמש בלשון סגי-נהור. ה"תכשירים המועילים" מפורטים באמצעות קטלוג קומי: מיונז עם סולר וחינה, בנזין, חומוס, בירה, טיפקס, שמן-זית, יין, שום, עלי

⁴ על סוגי ההומור והחלוקה להומור של סיטואציה והומור ורבאלי ראו: מירי ברוך (1982). **לכל שיר יש שם** ת"א: פפירוס עמ' 102-113. על סוגי ההומור שילדים אינם מסוגלים להבין ראו: שמעונה פוגל (1995). **ספרות ילדים הומוריסטית בישראל בשנות השישים**. ירושלים, עבודת מ"א, עמ' 12.

דפנה, אגוז מוסקט ובזיליקום. באמצעות האלמנטים ההומוריסטיים הללו הוא לועג להורים המציקים לילדים עם תכשירים שממילא אינם מועילים. גם הדו-שיח בין החייל והדיילת אינו מיועד לילדים, כי הוא מציג התנהגות פרחחית של בחור שרוצה "להתחיל עם בחורה", והיא עונה לו באותה מטבע לשון. המספר אומר שרפי "התחיל לשאול אותה שאלות מאוד מעניינות" ("מה השעה?"), "אנחנו לא מכירים מאיזה מקום?", "אולי יש לך אש?" ובעצם לועג לניסיון ההתקשרות הזה.

ב. שבירת אלוזיות

א. השם **נחמה** יכול להיות קשור לפתגם: "צרת רבים – חצי **נחמה**"⁵ המבטא מסר שמצוי ביצירה, וכן הוא נקשר לגיבורת המערכון "מנצח המקהלה" בביצועו של שייקה אופיר שבו המנצח חוזר על המשפט: "יופי **נחמה**".

ב. בתחילת המסע מגיעה נחמה למצח של אורי ומשבחת את עצמה: "**אין כמוני, הגעתי אל הפוני**". זוהי פרודיה על הפרסומת: "**אין כמוני יש לי סוני**". בסך הכול, הכינה עשתה צעד קטן מאוד, אך היא חשה כאילו כבשה פסגות. אך לא הסוני ולא הפוני, לא יגרמו לאדם להיות מאושר.

ג. לתוכנית הטלוויזיה של הכינה נחמה קוראים "**בין השערות**" שהיא אלוזיה לתוכנית הטלוויזיה "**בין הכיסאות**" שהיתה תוכנית ראיונות של הערוץ הראשון. המחבר לועג לתוכניות הסנטימנטליות, המפגישות קרובים שלא ראו זה את זה עשרות שנים ופוגעות באינטימיות, ומספר על פרעוש שמצא את אביו בזנב של פודל אחרי ארבעים שנה.

ד. בתוכנית הראיונות שלה נחמה מראיינת חרקים, ובין השאר את **הפשפש שעלה למעלה**. הביטוי בשפת העגה "**איך הפשפש עלה למעלה**" הוא כינוי גנאי לאדם, אפס מוחלט, שעולה לפסגת הסולם החברתי.

⁵ או בנוסח אחר: צרת רבים נחמת שוטים. מדובר בפתגם בידיש, ראו: **ספר מראה מוסר** בעריכת זליגמן גינבורג (תע"ו) אוביבאך: זליגמן מ"ה א'.

ה. כאשר נשארה נחמה אצל האיש הקירח נאמר עליה שהיא היתה **כינת שעשועיו**. הצירוף הכבול הנרמז לקוח מתוך נבואת הנחמה, מהיותר מוכרות, של ירמיהו: "הבן יקיר לי אפרים אם **ילד שעשועים**, כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד⁶". הנביא מבשר את שחרור העם ואת שיבתו לציון שבה יחיה חיי אושר. האל נשבע אמונים לישראל: "ואהבת עולם אהבתיך, על כן משכתיך חסד⁷". במקביל, גם נחמה זוכה לחיי אושר ורינה. ההשוואה בין יחסי האהבה של נחמה הכינה ואהבת האל לעם ישראל יוצרת הסטה מתחום הקדושה לתחום החולין, ומבטאת את ההעזה לנתץ טקסט מקודש, כמו נבואת נחמה זו המתארת, בין השאר, את רחל המבכה על בניה.

ג. קונקרטיזציה של ביטוי בשפת העגה

א. פעמיים מופיע ביצירה הביטוי: **תופסת ראש**. בתחילת המסע, כאשר נחמה מחליטה לצאת לראות את העולם, חברותיה הכינים מנסות לשדל אותה לא לעזוב את הפרובינציה ולא לצאת למרחבים: "השתגעת? **תפסת ראש** טוב – למה לעזוב?" ובסוף המסע, כאשר היא עולה על ראש האיש הקירח אומר המספר שנחמה **תפסה ראש** משונה. הביטוי '**לתפוס ראש**' פירושו שלאדם יש מצב-רוח מרומם (במקרים רבים בעקבות שתיית אלכוהול או עישון סמים). בסיפור, הכינה נחמה נמצאת בפועל על הראש. ב. כאשר עולה נחמה על ראש החייל במילואים היא מגלה שלחיילים יש **ראש קטן**. הביטוי "ראש קטן" מרמז על אי נטילת אחריות. מבחינת זווית הראייה של הכינה עצמה, ראש קטן קונקרטי אינו משרת את מטרותיה כי היא זקוקה להרבה שיער.

ד. משחק צלילים

כאשר מגיעה נחמה לפסגה והופכת לסלבריטאית, היא מבינה שהיא מחפשת אהבה ואינטימיות. היא מחפשת "מישהו שילחש לה: **כְּנִיתִי**

⁶ ירמיהו ל"א 19.

⁷ שם. פסוק 2.

הקטנה". משחק הצלילים של כנת/קטנ מבטא את החיבה שהיא זקוקה לה ואת האנושיות שבה.

ה. ביקורת חברתית

שלו בוחר להעביר את הביקורת החברתית החריפה שלו באמצעות יצור קטן שנחשב בעינינו נקלה ושנוא, ובכך הוא מעצים את האבסורד ואת הסאטירה. הביקורת החברתית מוצגת ביצירה בכמה מישורים. כאשר נחמה קובלת באוזני חבריה הכינים שהיא אינה מוכנה להיות שנואה ודחוויה אומרת לה כינה שמנה בהכללה: "בעולם הזה כולם טפילים וכולם מעבירי מחלות." על אף שהדברים נאמרים מעיני מתבונן – כינה, וכך רואה טפיל את העולם, המסר הכללי נוקב מאוד. נחמה פוגשת במסעה כמה קבוצות חברתיות, וכל פגישה כזו גוררת ביקורת: לחיילים יש ראש קטן – ביקורת על התנהלות הצבא; בממשלה, מתקבלות החלטות בצורה לא תקינה: כשנחמה מצטרפת לממשלה (על ראשו של שר) ומצביעים כדי לקבל החלטה, השר מרים את ידו כדי להתגרד, היו"ר חושב שהוא מצביע והצעת התקציב עוברת על חודו של קול זה. כלומר, החלטות לגבי התקציב, שבאמצעותו מתנהלים חיי המדינה, עוברות ללא שיקול דעת ובאופן אבסורדי ומקרי. באותה הזדמנות מגלה נחמה שעל ראשו של השר לא קורה דבר ואפשר למות משעמום. הביקורת על נבחר הציבור אף מוקצנת בתיאור הראיון של השר בטלוויזיה, שבו הוא מוצג כאידיוט גמור, כיוון שכותבים בעבורו את כל התשובות. אין ספק, שסאטירה מעין זו אינה מיועדת לילדים.

אף ממעמדה של התקשורת לא חוסך שלו את שבטו. בראש הפירמידה החברתית הוא מעמיד את המראיין בטלוויזיה⁸, שמעמדו גבוה ממעמד שר בכיר בממשלה. כאשר יש לכינה נחמה תוכנית טלוויזיה משלה היא מגיעה לפסגה. המחבר מציג את האבסורד בהיפוך היעדים: במקום שהתקשורת

⁸ באיור מזכיר המראיין את דוד ויצטום, ואילו השרים מזכירים את דוד לוי, יצחק ניסים ושאוול יהלום.

תהיה כלב השמירה של הדמוקרטיה, היא הפכה להיות האדון עצמו. גם זה איננו הומור שיכול להיות מובן לילדים.

ו. הסמל של הכינה נחמה במישור החברתי

במישור החברתי, כל זמן שמתייחסים אל הגיבורה כאל כינה, היא מסמלת אנשים שאין להם אנרגיות משל עצמם, שחיים על חשבון אחרים וחווים את חוויותיהם באמצעות אחרים, כי הם אינם יצירתיים מספיק והם חסרי יוזמה וביטחון עצמי. הם ניזונים מאחרים ומטפסים באמצעותם במעלה הסולם החברתי. הם אמנם מפורסמים מאוד, אך מדובר במעטפת חיצונית בלבד. כיוון שהם אינם יכולים לתת מעצמם דבר לאחרים, הם אינם מרוצים ואינם מאושרים. גם הכינה נחמה, כמו כוכב קטן שבכל זאת מעז, מגיעה לפסגת המעמד החברתי. אבל היא אינה מרוצה, והיא מחפשת אהבה אמיתית שאותה היא מוצאת על ראשו של האיש הקירח. המחבר בנה את אלמנט הנונסנס על כשל לוגי: הקירח שמח לקבלה כיוון שלדעתו, הימצאותה על ראשו מהווה אישור שהוא כמו כולם, שהרי כינים יכולות לחיות רק על שערות. הוא גם מרגיש באמצעותה שעדיין יש לו כוח משיכה. הדבר כל-כך מחמיא לו, שהוא מוכן מיד להתאהב בה, לפנק אותה ולספק את כל צרכיה. ואילו נחמה עצמה, כיוון שהיא טפיל שחי חיים ללא אחריות אישית, גם כאשר היא מחפשת אהבה, היא למעשה מחפשת פינוק ולא אהבה בשלה ובוגרת של נתינה הדדית. היא רוצה "מישהו שיאמר לה כמה התגעגעת, מישהו שייתן חיבוק ומתנה, מישהו שיחייך, נחמה שלי, מישהו שילחש כינתי הקטנה." ביחסי האהבה המתוארים היא אוכלת מפיתו ושותה מכוסו והופכת להיות כינת-שעשועיו של הקירח. על-פי פירוש זה משמש הסיום כפרודיה על הסוף הטוב של הסיפור העממי: ואם הם לא מתו, הם חיים עדיין באושר ועושר עד היום הזה.

ז. קומה נוספת של פרשנות – האמת הפנימית של המחבר

נחמה מוצאת את האושר במקום הכי לא צפוי, במקום בלתי אפשרי מבחינתה, כאשר היא חושבת שזה הסוף שלה. המקום שהיא הכי פוחדת ממנו, משמש לה נקודת תפנית ומשנה את חייה. דווקא במקום החשוף, כאשר היא אינה יכולה להסתתר מאחורי אף אחד, או אף שעה, היא יכולה למצוא אהבה שתעשה אותה מאושרת. במקום שאין מוסכמות חברתיות ורצפים להתנהגות נכונה, כשהאדם נמצא עם עצמו, בלי כיסויים ובלי תלות, שם אולי הוא יכול ליצור קשר אמיתי ולהגיע לאושר. בכל המסע שנחמה ערכה התקיימה מערכת של אינטרסים, בעיקר משום שמעצם הגדרתה היא טפילה. על ראש קירח היא אינה יכולה להיות טפילה, לכן מערכת האינטרסים מתבטלת ומפנה את מקומה לאהבה אמיתית. במקום זה היא נחשפת לחלוטין ולכן היא ההאיש הקירח יכולים להיות מאושרים. רק כאשר מוצא האדם אהבה הוא יכול למצוא את עצמו ולהיות מאושר.

ב. רוני ונומי והלב יעקב

הספר **רוני ונומי והלב יעקב** הוא חגיגה של נונסנס לשוני קרקסי. מוצגת בו משפחה המנהלת גן-חיות קרקסי, שיש בו חיות רבות, אבל אין להם דוב. האב אינו מוכן לוותר עליו, והילדות מוצאות דוב ומביאות אותו. האב והדוב מתיידדים, אך הדוב חוזר בסוף למשפחתו ולמאורתו.

סוגי הומור שילדים מסוגלים להבין:

א. הילדים נהנים מהקריקטורה בתיאור הצגת ההורים: "אבא קטן ועגול כמו פיתה/ וראש לו לגמרי קירח, /ואמא גבוהה כמותה לא ראית." המספר משתמש כאן בהקצנה בתיאור ובניגודיות.

ב. הם צוחקים מעולם הפוך ואבסורדי – למשפחה יש טנדר שנוהג בעצמו, כלב שמטפס על עצים, חתול שפותר תשבצים וזאב צמחוני. הבנות משתלטות על דוב טורף בעזרת דגדוג, והן מחלקות לבעלי-החיים חלומות

ולעתים הן מחליפות בין החיות לחלומות: "התנין חולם על אבוס מלא קש... הטלה זואב מתוך שינה. / הזבוב זובב: 'אני דבורה!' / הפרד חולם: 'אני נפרד מהפרדה!'

ג. **הומור של המבולבל** – רוני שמה חרדל במיץ, ונומי כופפת כפפות על הרגליים.

ד. **סלפסטיק** – האב חופר בור באמצע הרחוב, כדי ללכוד דוב, אך בפועל **נפלו לבור** רק שכנה או שכן. כמו כן, כאשר נותנות הבנות חלומות לבעלי-החיים הן נותנות לקרנף חלומות של פשוט, כי אז הוא **נופל מהקן, ישר על הראש**. בסוף **מפילות** הבנות את הדוב, **קופצות** עליו, **מדגדגות** אותו בכרס ובגב והוא שוכב **ומתפתל**.

ה. **התחפשות** – אמא מתחפשת לזברה ואבא מתחפש לדוב כדי לשעשע את הקהל שבא לגן-החיות.

ו. **קללות ומילות רחוב** – האם, המדברת בשיבושי לשון מכוונים, אומרת: **קקיתי קקאו** (במקום שתיתי קקאו) ובתוך הפועל מסתתרת התיבה 'קקי'. כמו כן, כאשר תופסות הילדות את הדוב הוא קורא לנומי "טיפשה", והן כועסות עליו ומחזירות לו באותה מטבע: "טיפשה אתה בעצמך!"

ז. **שיפוצי מילים ושיבושן** – היצירה מלאה בשיפוצי מילים של האם, המחקה שיבושים ושיפוצים של ילדים בגיל 3-5 ודמות המספר מתלווה אליה בעניין זה. לדוגמה: "הירח יורח", "קום קומקום! **קמקם** כאן מים!", "אבא **קופה** לה קפה, / הוא **מחמיד** לה: את כה חמודה" (במשפט זה דמות המספר מדברת בלשונה של האם). האם אומרת לילדים: "השעון **שוען** שש! **ותמעלו** מעיל", **שנפנף** החורש במקום שפנפן והדוגמאות רבות.

ח. **הגזמה בתיאור הדוב**: "רגליו על הארץ וראשו בשמים."

סוגי הומור שילדים אינם מסוגלים להבין:

ט. **עולם הפוך ואבסורדי** – למשפחה מיוחדת זו יש תרנגול שאוהב לאכול מרק עוף. מסתתר כאן עוקץ, שהוא אוהב לאכול את עצמו. בנוסף לכך,

כאשר מגיע הדוב לגן-החיות כולם מפחדים ממנו, והתרנגול, מרוב פחד, מטיל ביצים קשות.

י. **שבירת קונבנציה** – הילדות מצליחות להגשים את חלום האב, ומביאות דוב לגן-החיות. לעומתן, אין האב מחפש במקום הנכון, רק חולם, מפנטז, או חופר בורות, אולי ייפול שם איזה דוב.

בתיאור החיצוני, אין זוג ההורים מתאים לקונבנציה; הגבר הינו קטן, נמוך ושמן, ואילו האישה גבוהה וענקית. אך הם זוג אוהב, מבין, מפרגן ומשתף פעולה. המחבר שובר את הקונבנציה גם ביחס אל הנשים; הן הדומיננטיות, המוצלחות והמעשיות, כולל אשתו של הדוב שהיא דוקטור, מהנדסת מאורות ואם חד-גורית (קונוטציה לאם חד-גורית).

בכותרת הספר: רוני ונומי **והדוב** יעקב מצויה שבירת ציפיות. ניתן לצפות לדוד יעקב ולא לדוב יעקב.

י"א. **הומופון נסתר** – כאשר המחבר מתאר את שנת הצהריים של בעלי-החיים הוא אומר: "לשועלים אין שְׁעָלוֹת" לעומת הקונבנציה: לשועלים אין שאלות, והמשמעות הנוספת היא שאין להם שועלות. ילד שאינו יודע לקרוא אינו יכול להבין זאת. נוסף לכך, נקרא שמו של גור הדובים: דוביד. במשמעות אחת הכוונה לכינוי חיבה והקטנה של דוב קטן. במשמעות השנייה הכוונה לשם בידיש: דוד (שנהגה: דוֹיִד).

י"ב. **שיבושי מילים** – שמה של אחת האחיות הוא נומי, שהוא שיבוש של השם נעמי הנקשר לתיבה 'נועם'. מצויה כאן ביקורת סמויה על האופן שבו אנו הוגים היום את העברית.

י"ג. **דו-משמעות** – כאשר הדוב מגיע, הוא מתחבר לאב והם יושבים ומדברים דיבורים של מבוגרים: "אבא דובב את הדוב / הדוב דובב אותו." הילד מבין זאת כשיפוץ וכמשחק מילים בין דוב לדובב, ואילו המבוגר מבין שכל אחד מהם עורר את השני לספר על נבכי נפשו. כמו כן, יש דו-משמעות בתמונת המחזור של רוני ונומי. בשמות המורים מסתתרות דמויות שונות:

לְמֹרֶ֑ לַבִּנְת – מִסְתַּתֶּרֶת כַּאֲן שֶׁרֶת הַחִינּוּךְ לְשַׁעֲבֵר, לִימֹר לַבִּנְת, שְׂמַחַה מֹר – מִסְתַּתֶּר כַּאֲן חֲמֹר, אֲדוֹן לִיאֹן – מִסְתַּתֶּר כַּאֲן אֲרִיָּה בַשֶּׁפֶה הָאֲנִגְלִית, צַפְרָא טַבָּא (בּוֹקֵר טוֹב בְּאַרְמִית) – מִסְתַּתֶּרֶת כַּאֲן צַפּוֹר.

י"ד. קֹונְקֵרְטִיזַצִיָּה שֶׁל מוֹשֵׁג מִתְמַטִּי וּמִסֵּר כְּפֹול – שֶׁנִּפְנָף הַחֹרֶשׁ מִלְמַד אֶת רוֹנֵי וְנוֹמֵי הָעֵלָאָה בַחֲזָקָה וְהוֹצֵאת שׁוֹרֵשׁ. בְּמִשְׁמַעוֹת אַחַת הוּא מִלְמַד אוֹתָן מִתְמַטִּיקָה, אֲךָ בְּמִשְׁמַעוֹת הַשְּׁנִיָּיה הוּא מִלְמַד אוֹתָן לְהוֹצִיא שׁוֹרֵשׁ מֵהָאֲדָמָה, כְּפִי שֶׁשִּׁפְנִים נוֹהֲגִים בְּטַבַּע.

ט"ו. שְׁבִירַת אֲלוֹזִיָּה:

א. לְמִשְׁפַּחַה יֵשׁ טַנְדֵּר יֵרוֹק שֶׁנוֹהֵג בְּעַצְמוֹ. מִצּוִיָּה כַּאֲן אֲלוֹזִיָּה לְשִׁיר "הָאוֹטוֹ שֶׁלָּנוּ גְדוֹל וִירוֹק"⁹ שְׁבוּ נֹאמֵר: "בְּבוֹקֵר נוֹסַע, בְּעֶרֶב הוּא שָׁב, מִבִּיא הוּא לְתַנּוּבָה בִּיצִים וְחֵלֶב" וְנִיתֵן לְהַסִּיק מִמִּבְנֵה הַמִּשְׁפָּט, שֶׁהָאוֹטוֹ עֲצָמוֹ עוֹשֶׂה אֶת הַפְּעוּלוֹת הַלָּלוּ.

ב. בְּבוֹקֵר (בֵּין הַשְּׁעָה חֲמֵשׁ לְשֵׁשׁ!) כִּשְׁכַּל הַמִּשְׁפַּחַה מִמְהֵרֶת לְהִתְאַרְגֵּן אֲבָא שֶׁר: "מָה דוֹב וּמִנְעִים". מִצּוִיָּה כַּאֲן אֲלוֹזִיָּה לְמִזְמוֹר בְּתֵהִילִים¹¹: " הִנֵּה מָה טוֹב וְמָה נְעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם יַחַד. " הַמִּזְמוֹר מֵהֵלֵל אֶת הַשְּׁלוֹם הַשׁוֹרֵר בֵּין אַחִים. בְּמִשְׁוֹאָה זֶה הַדוֹב שׁוֹוֶה לְטוֹב, וְהַשִּׁיר גַּם מְבַטָּא אֶת הַתְּפִקוּד הַהֶרְמוֹנִי שֶׁל הַמִּשְׁפַּחָה.

ג. לֵאב יֵשׁ מִשְׁאַלָּה כְּמוֹסָה וְהוּא חוֹלֵם שֶׁהוּא מְפִלֵּג אֶל מַעְבֵּר לִים אֶל אֲרֶץ הַדּוֹבִים, עֵם עֲצוֹם וְרֵם, וְהוּא לוֹכֵד דוֹב וּמִבִּיא אוֹתוֹ לְגַן-הַחַיּוֹת. הַנְּסִיעָה מַעְבֵּר לִים לְעַם עֲצוֹם וְרֵם נִקְשֶׁרֶת לְשִׁירוֹ שֶׁל בִּיאֵלִיק "מַעְבֵּר לִים"¹². בְּשִׁיר מִתּוֹאֲרֶת אוֹטוֹפִיָּה שֶׁל אֵי אֲגָדִי שִׁישׁ בּוֹ זֶהֱב, עֵם עֲנֻקִים גְּדוֹל וְרֵם יֵשׁ וְתָם, שְׁלִיט נְאוֹר, גְּנִים מְרַהִיבִים וְצִיפּוֹרֵי גַן-עֵדֶן. אֲךָ הַדֶּרֶךְ לֹאֵי אֵינָה יְדוּעָה. גַּם הָאֵב בִּיצִירָה אֵינּוּ יוֹדַע כִּיצַד לְמַמַּשׁ אֶת הַפְּנִטְזִיָּה שֶׁלוּ.

⁹ לְמֹר - סוּג שֶׁל קוֹפִיף.

¹⁰ פְּנִיָּה בְּרַגְשְׁטֵיין (1945). "הָאוֹטוֹ שֶׁלָּנוּ גְדוֹל וִירוֹק" בְּתוֹךְ בּוֹא אֵלֵי פְּרַפְר נַחְמַד ת"א:

הַקִּיבוֹץ הַמְּאוֹחַד.

¹¹ תֵּהִילִים קל"ג. 1.

¹² חִיִּים נַחְמָן בִּיאֵלִיק (תִּשְׁכ"א). "מַעְבֵּר לִים" בְּתוֹךְ שִׁירִים וּפְזוֹמוֹנוֹת לִילָדִים ת"א: דְּבִיר עֲמ' ל.

ד. בחלומי, כאשר האב מביא הביתה דוב הוא מתגאה: "תראו מה מצאתי, זה הדוב שלי! אני לדובי ודובי לי." הדברים הללו נקשרים לדברי גיבורת שיר-השירים: "אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים"¹³. "בשיר-השירים קורא האהוב לאהובתו, אך היא מסרבת לצאת אליו. כאשר הוא פונה לדרכו, היא מחפשת אחריו, אך היא יודעת שהם שייכים זה לזו ושהוא בקי ברזי האהבה. למרות זאת, מסתיימת השירה בדברי הכלה המבקשת מדודה שיברח כמו עופר-איילים להרי הבשמים. מצוי כאן רמז מטרים, שאף אם ימצא הדוב, הוא לא יישאר עם האב. היחסים בין האב והדוב מושווים ליחסי חתן וכלה.

ה. כאשר הדוב מגיע עם הבנות לגן-החיות, מקבלת האם את פניו בברכה: "דבא רבא רברבא!" הלקוחה משירו של ביאליק "דוב"¹⁴. בניגוד לתיאור הגרוטסקי אצל ביאליק, שבו מקבלים את פני הדוב בקרדומים, כי מפחדים ממנו, מתקבל כאן הדוב בשמחה רבה. הקישור לדוב של ביאליק מרמז, והאם יודעת זאת, שהוא יכול להיות מסוכן מאוד.

ו. משפחתו של הדוב גרה בקצה היער, ועל דלת ביתה יש שלט: "כאן נמה בכיף משפחת דובנוב." שם המשפחה נקשר לשמעון דובנוב¹⁵ מגדולי ההיסטוריונים היהודים ואבי תורת האוטונומיה היהודית.

ז. כאשר חוזר הדוב לביתו, מנופפים לו כולם לשלום, מוחים את הדמעות והאב קורא: "להתראות חבר!" לאחר רצח רבין טבע הנשיא קלינטון את המימרה: "שלום חבר!", והיא הופיעה בארץ על סטיקרים ועל מכוניות. הרמיזה ביצירה למימרה זו, מאפשרת להטעין את הטקסט בפירוש פוליטי ולראות בדוב את המייצג של תהליך השלום.

¹³ שיר-השירים ו' 3.

¹⁴ חיים נחמן ביאליק (תשכ"א). "דב" בתוך שירים ופזמונות לילדים. ת"א: דביר עמ"י"ד.

¹⁵ שמעון דובנוב 1860-1941 דובנוב לא היה ציוני, והוא דגל בהקמת מרכזים אוטונומיים בעולם, שבהם יוכלו היהודים לפתח את תרבותם ולנהל את חייהם. הוא הסביר את היהדות במונחים חילוניים. נרצח בידי הנאצים.

ח. בסוף הסיפור אומרת האם: "סוף טוב הכול דוב", אמירה הנקשרת לפתגם: סוף טוב הכול טוב. במישור הגלוי נאמר שיש כאן סוף טוב. הגיבורים נפרדים מן הדוב בהתרגשות רבה והוא חוזר אל משפחתו.

ט"ז. קומה שנייה של פרשנות – האמת הפנימית של המחבר: האומנם מדובר בסוף טוב? למעשה, מדובר במצב טרגי-קומי של האב. כל החיים הוא חולם וסקוע בפנטזיה להשיג דוב לגן-החיות. האם מוכנה לעשות הכול, אפילו לגנוב, כדי להשיג לו את הדוב הנכסף. בנותיו נרתמות למאמץ ואכן מצליחות במשימה. אך לאחר שהחלום כאילו מומש, עוזב הדוב וחוזר למשפחתו, ובעצם המשאלה הכמוסה לא מולאה. סוף היצירה הופך את החלום ללא רלוונטי. הפנטזיה שליוותה אותו כל חייו מתבררת כשגויה וכלא ראויה, כיוון שהיא באה על חשבון אחרים, ומימוש החלום שלו היה גורם לסבל ולפירוק משפחת הדוב. לכן הוא נאלץ לוותר על החלום, כי הוא אינו רוצה לגרום עוול לזולת.

אף על פי שהדברים אינם נאמרים במפורש, ייתכן, שיש כאן רמיזה למציאות הפוליטית שלנו בארץ ולהתפכחות של חלקים בחברה הישראלית מהחזון הציוני, או לחלופין, להתפכחות מתהליך השלום.

סיכום

מאיר שלו, כמו שלונסקי בשעתו, מפגיש את הנמען עם חגיגה של נונסנס לשוני קרקסי. בראש וראשונה משמש ההומור ביצירתו לשעשוע ולמשחק. יחד עם זאת, היצירה מעמידה סימני שאלה על הקונבנציות המקיפות אותנו ובודקת את סדר הערכים של החברה, מעודדת לחשיבה ביקורתית ולעתים חותרת לביקורת ולמרד במוסכמות החברתיות ובמערכת החינוך.

שלו אינו נרתע להציג את המציאות כדיסהרמונית, אינו מנסה ליפות אותה, ומעביר באמצעות היצירה ביקורת חברתית נוקבת. הוא מוכן להפגיש את הנמען-ילד עם מציאות אנטי-חינוכית כמו האמירה של האם

לבנות: "יש למצוא או לצוד או לגנוב לו כבר דוב!", או עם אידיאל של ילדות שאינן לומדות בבתי-ספר.

אך במישור העמוק יותר משמשת יצירתו ההומוריסטית של מאיר שלו לבטוי האמיתות היותר פנימיות והיותר משמעותיות שלו. כיוון שההומור הוא צורה (מודוס) של מעקף, ניתן להשתמש בו במקום שמעדיפים לא לומר את הדברים בצורה ישירה, בוטה ומעליבה. מעקף זה מאפשר להסתתר מאחורי הטענה כאילו לא נאמרו הדברים ברצינות, אלא בצחוק. יחד עם זאת, מאפשר מעקף זה לתת ביטוי דווקא לאמיתות היותר חושפניות.

ביבליוגרפיה

- חיים נחמן ביאליק. תשכ"א. "מעבר לים" בתוך: **שירים ופזמונות לילדים**.
תל-אביב: דביר
- פניה ברגשטיין. 1945. "האוטו שלנו גדול וירוק" בתוך: **בוא אלי פרפר**
נחמד. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- מירי ברוך. 1982. **לכל שיר יש שם**. תל-אביב: פפירוס.
- מאיר שלו. 1990. **הכינה נחמה**. תל-אביב: עם עובד.
- מאיר שלו. 2003. **רוני ונומי והלב יעקב**. תל-אביב: עם עובד.